

Р. Ляшенко
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства
Житомирського національного агроекологічного
університету

Нормативність актів судової влади

Питання нормативності актів судової влади є актуальним на сучасному етапі розбудови правової держави. Відповідно до поширених у юридичній науці поглядів, лише органи законодавчої та виконавчої гілок влади беруть участь у здійсненні правотворчої функції держави, а суди тільки застосовують право, а не формують його. Традиційно за судами не визнається роль у формуванні права навіть у випадку, коли під час здійснення правосуддя шляхом прийняття актів судової влади заповнюються прогалини, вирішуються колізії у законодавстві чи надається тлумачення правових норм.

Відомо, що загальна заборона суддям брати участь у формуванні права походить з часів кодифікації Юстиніана та Великої Французької революції, а також обумовлена основними ідеологічними постулатами радянської правової системи. Уявлення про те, що суди повинні лише застосовувати правові норми та не відхилятися від їх буквального змісту, особливо під час їх тлумачення, вже не відповідає сучасному правовому розвитку, що склався у країнах розвинутої демократії, зокрема у європейських країнах.

Нині у країнах англосаксонської та романо-германської правової сім'ї стає помітнішою загальна тенденція щодо

розуміння важливої ролі суду у формуванні права під час здійснення правосуддя, що досягається у результаті визнання нормативності окремих актів судової влади.

Необхідність наукового дослідження нормативності актів судової влади значно підсилюється вивченням практики Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, а також основних напрямів впливу цієї практики на вітчизняну правову систему.

Проблеми нормативності актів судової влади розглядали М.М. Вовпенко, Р. Давід, О.В. Капліна, М.М. Марченко, Н.М. Пархоменко, Д.Ю. Хорошковська, С.В. Шевчук та інші. Зазначимо, що здебільшого ця проблема саме в такому аспекті зустрічається в контексті досліджень, присвячених аналізу судової практики, судового прецеденту та можливостей його застосування в Україні.

На сучасному етапі розвитку суспільства, основне джерело права в Україні – нормативно-правовий акт – недостатньо оперативно регулює динамічні суспільні відносини, у зв'язку із цим суду потрібно визначити правову політику на підставі нормотворення. Підґрунтям надання актам судової влади ознак нормативності, є необхідність забезпечення однаковості судової практики, дотримання принципу законності при здійсненні правосуддя, захисту прав та свобод людини і громадянина, реалізації норм Конституції України як норм прямої дії, подолання колізій і прогалин.

Як зазначає Л.А. Луць, становлення незалежної та самостійної судової влади супроводжується розвитком, поряд з іншими її функціями, і нормотворчої [1, с.9]. На думку С.В. Шевчука, всебічне визнання нормативності актів судової влади у різних країнах призвело до вживання у науковому обігу терміна «судова правотворчість», що відображає явище нормативності актів судової влади у тих випадках, коли судді у процесі застосування, тлумачення норм права, заповнення прогалин, вирішення колізій формують нові правоположення (правові позиції) як частину мотивації акта судової влади [2, с. 26-27].

На думку М.М. Марченко, за своєю юридичною природою рішення Конституційного Суду є не лише актами правозастосування, а й актами, що містять норми права. Рішення Конституційного Суду, що стосуються загальнозначущих питань, пов'язаних з розглядом справ про відповідність нормативно-правових актів та нормативних договорів Конституції, з тлумаченням Конституції, вирізняються тим, що містять не лише загальні, а й загальнообов'язкові

норми, розраховані на багаторазове їх застосування і невизначене коло суб'єктів [3, с. с. 225-226].

Так, нормативний зміст мають рішення Конституційного Суду України щодо конституційності законів та інших правових актів, офіційного тлумачення Конституції і законів України та конституційності законопроектів про внесення змін до Конституції України. Рішення Конституційного Суду України формулюються найвищим судовим органом держави, виносяться в особливому порядку на підставі спеціальної, передбаченої законом юридичної процедури, вони є обов'язковими та підлягають офіційному опублікуванню.

Імперативний характер рішень Конституційного Суду України визначено ст. 69, 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» [4], а саме: рішення і висновки Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання; Конституційний Суд України може визначити у своєму рішенні, висновку порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку; Конституційний Суд України має право зажадати від державних органів письмового підтвердження виконання рішення, додержання висновку Конституційного Суду України; невиконання рішень та недодержання висновків Конституційного Суду України тягнуть за собою відповідальність.

Отже, поділяючи точку зору М.М. Марченка, про нормативність актів Конституційного Суду [5, с.399], слід підкреслити, що його рішення мають загальнообов'язковий характер, розраховані на багаторазове застосування та можуть припиняти юридичну дію нормативно-правового акту, що не відповідає та суперечить Конституції України.

Стосовно актів Європейського суду з прав людини, то вони теж мають нормативний характер. Зокрема, Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. [6] визнає, що практика Європейського Суду є джерелом права в Україні. Як зазначає Н.М. Пархоменко, нормативність — це ключова ознака джерел права [7, с. 93]. Нормативність виявляється у тому, що акти: закріплюють типові для більшості осіб правила поведінки, діють невизначену кількість разів, поширюють свою дію на невизначене коло суб'єктів, що вступають у конкретні правовідносини. У ст. 1 даного Закону встановлено, що під практикою Суду слід розуміти як усі рішення Європейського суду з прав людини, так і Європейської комісії з прав людини відносно всіх країн-учасниць Конвенції.

Відповідно до ст. 17 цього Закону вітчизняні суди при вирішенні справ повинні застосовувати Конвенцію і практику Суду як джерело права.

Проте, на думку вітчизняних науковців, суди не мають чіткого і однозначного уявлення про те, як застосовувати практику Європейського Суду з прав людини. Так, на думку П.П. Андрушко, у діяльності вітчизняних судів має місце абстрактне посилання на практику Європейського Суду з прав людини без вказівок на конкретні рішення цього органу, а нерідко навпаки – у рішеннях вітчизняних судів робиться посилання на конкретне рішення Європейського Суду, але без зазначення його співвідносності з нормами національного права й обставинами конкретної справи [8, с. 12]. Тому існує необхідність у розробці чітких рекомендацій для судів загальної юрисдикції щодо застосування практики Європейського Суду з прав людини. Методичну допомогу нижчестоящим судам може забезпечити тільки Верховний Суд України як найвищий судовий орган в системі судів загальної юрисдикції.

Вітчизняні суди зобов'язані у своїй судовій практиці використовувати не тільки положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, але й рішення та практику Європейського суду з прав людини у якості джерела права. Як зазначає С.В. Шевчук, в актах Конституційного Суду України вже містяться посилання на Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод і на рішення Європейського суду з прав людини, що є, по суті, визнанням їх нормативного змісту [2, с. 25].

Отже, нормативний зміст мають рішення Конституційного Суду України щодо конституційності правових актів та законопроектів про внесення змін до Конституції України, акти офіційного тлумачення Конституції і законів України та рішення Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Луць Л.А. Перспективи становлення судового прецеденту як джерела права України // Вісник центру суддівських студій. — 2006. — № 6. — С. 9-15.
2. Шевчук С.В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2008. — 40 с.
3. Марченко М. Н. Судебное правотворчество и судебное право / М. Н. Марченко; Московский гос. ун-т им. М.В.Ломоносова. Юридический факультет. — М.: Проспект, 2008. — 589 с.
4. Закон України «Про Конституційний Суд України»: текст із зм. та доп. станом на 1 червня 2009 р. / Міністерство юстиції України, Конституційний Суд України. — Офіц. вид. — К.: Ін Юре, 2009. — 56 с.

5. Марченко М.Н. Источники права: учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. 021100 "Юриспруденция" / М. Н. Марченко; Московский гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Юридический факультет. — М. : ТК Велби. Проспект, 2006. — 759 с.
6. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. (зі змінами та доповненнями) / Верховна Рада України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
7. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія / Н. М. Пархоменко; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. — К. : Юридична думка, 2008. — 335 с.
8. Андрушко П.П. Джерела кримінального права України: поняття, види // Адвокат. — 2011. — №8 (131). — С. 13-22.